

You have downloaded a document from

The Central and Eastern European Online Library

The joined archive of hundreds of Central-, East- and South-East-European publishers,
research institutes, and various content providers

Source: Glasnik za društvene nauke

Journal of Social Sciences

Location: Serbia

Author(s): Milan Blagojević

Title: Oligarsi u ruskoj politici
Oligarchs In Russian Politics

Issue: 4/2012

Citation style: Milan Blagojević. "Oligarsi u ruskoj politici". Glasnik za društvene nauke 4:217-228.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=209808>

UDK: 323(470)"199/..."

Originalni naučni rad

Milan Blagojević

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Oligarsi u Ruskoj politici**Apstrakt**

U ovom tekstu autor pokušava da istakne značaj i uticaj nove ruske političke elite, finansijskih oligarha, koji su se iz ruševina sovjetskog komunizma uzdigli kao najrelevantnija politička snaga u zemlji. Kao ključni učesnici na političkoj sceni Jeljcinove tranzicione Rusije, oligarsi poput Hodorhovskog ili Prohorova su tokom devedesetih akumulirali ogromnu količinu ekonomske i političke moći. Iako se razvojni put ruskih oligarha može uklopiti u jedan opšti model postkomunističkih društava, potrebno je napraviti poseban osvrt na slučaj ruskih oligarha zbog globalnog političkog značaj države kojom su indirektno upravljali. Ovaj tekst se delimično bavi i razvojnim tendencijama odnosa vlasti i oligarhijskih grupa, što je posebno značajno u svetlu novog Putinovog predsedničkog mandata i njegovog odnosa prema unutrašnjim i spoljašnjim faktorima ruske politike.

Ključne reči: Rusija, oligarsi, Jeljcin, Putin, Hodorkovski, Berezovski.

Uvod

Ruski prelazak sa planske na tržišnu ekonomiju nakon raspada SSSR-a 1991. godine bio je praćen velikim očekivanjima stanovništva. Kraj sedamdeset godina duge komunističke ekonomske politike čije su negativne posledice tokom osamdesetih dostigle svoj zenit, podrazumevao je logična očekivanja u pogledu fundamentalnih ekonomskih i političkih promena. Međutim, prvobitna euforija izgubila se ubrzo po prihvatanju kapitalizma u Rusiji. Tokom ranih devedesetih godina u postsovjetskoj tranzicionoj Rusiji pod uslovima «mutne» privatizacije došlo je do formiranja jedne nove političke snage, koja je od nekadašnje komunističke nomenklature preuzela monopol na poziciji moći u ruskoj politici. Sada elitu čini oligarhija sastavljena od bankara, industrijalaca i političara koja dominira političkim i ekonomskim životom Rusije. Stvaranje oligarhije, ruske biznis elite, praktično znači da se «kontinuitet elite», koji je bio prisutan u vreme komunizma u vidu moći nomenklature, i koji seže sve do doba carske Rusije, nikada nije ni prekidao.

Kriza iz 1998. godine i dolazak Vladimira Putina na vlast 2000. godine zadali su jak, ali ne i fatalan udarac političkom uticaju oligarha. Od ukupnog broja najuticajnijih oligarha iz 1993. samo 15% zadržalo je svoj uticaj i u 2000. godini. Bez obzira na to, ekonomska moć u Rusiji je čak i danas skoncentrisana u 20 do 25 konglomerata čiji su vlasnici bogati poslovni ljudi. Njihova moć je danas samo senka nekadašnje, ali uprkos tome, grupa ljudi koja poseduje toliko ekonomsko bogatstvo još uvek nije rekla svoju «poslednju reč».

1. Oligarsi i Jeljcin

Sledeći jedan opšti model postkomunističkih tranzicionih «gubitnika» i «tranzicionih dobitnika», prvu generaciju oligarha velikim delom čine uglavnom bivši komunistički kadrovi. Kako Robert Barić navodi, «preko 80% pripadnika nove elite 1993. bili su чланови КПСС-а. Od tog broja preko 50% bilo je na izvršnim položajima u partiji. Dve trećine sastava nove ruske elite došlo je iz prethodnog sistema, dok jednu trećinu čine 'novi industrijalci' koji nedostatak veza i sredstava dostupan 'tradicionalnoj eliti' često nadoknađuju vezama sa organizovanim kriminalom» (Barić, 1999:104-105).

Iako se ne može tačno precizirati vreme kada se oligarhija kao politička snaga formirala u Rusiji, većina politikologa i analitičara nastanak oligarhije u Rusiji vezuje za 1992. godinu i neuspelu Jeljcinovu privatizaciju državnog sektora. Program je pokrenut juna 1992. Nakon što je Parlament usvojio Državni program privatizacije državnih i lokalnih preduzeća u Ruskoj Federaciji za 1992. godinu. Masovna vaučerska privatizacija bila je praćena brojnim mahinacijama, te je njen konačan rezultat bio da je 12 giganata ruske privrede po ceni i do 20 puta manjoj od tržišne, praktično besplatno prešlo u ruke privatnih lica, čime se definitivno u Rusiji oformio sloj «novih industrijalaca».⁶¹ Rusija je dobila 27 svetski poznatih oligarha koji su za kratko vreme prisvojili 100 milijardi dolara od nekadašnje državne imovine.

Novi industrijalci dakle, ovakvu sveobuhvatnu akciju preraspodele državne svojine nisu mogli da sprovedu sami: privatizacija je organizovana od strane vladajuće klike okupljene

⁶¹ «Gazprom» je na vaučerskoj privatizaciji prodat za 250 miliona dolara, dok je njegova realna tržišna cena iznosila između 300 i 700 milijardi dolara.

oko Jeljcina i Jegora Gajdara. Time se između vlasti i oligarha formirala neraskidiva veza koja je preživela krizu iz 1998., a zatim i Putinov «slučaj Hodorkovski» i u jednom ublaženom i umanjenom obliku se održala do danas. Savezništvo vlasti i oligarha najizraženije je bilo u periodu Jeljcinovog mandata, od 1991. do 1999. godine. U tom periodu su oligarsi preko tajnih dogovora i recipročnih usluga sa uskim krugom saradnika oko Jeljcina, koji su često ignorisali ustav RF i odluke Dume, uvećali svoje bogatstvo i politički uticaj do tih razmera da su neformalno postali najrelevantnija politička snaga u zemlji, bez čije se konsultacije nije mogla doneti nijedna odluka u Dumi, posebno ako se ticala ekonomskih pitanja i njihovih ekonomskih interesa.

Politička moć ruskih oligarha se jasno manifestuje kroz kontrolu nad sredstvima javnog informisanja. Na taj način oni imaju direktan uticaj na kreiranje javnog mnjenja u Rusiji. Mediji postsovjetske Rusije u najvećem broju slučajeva, nisu nezavisni – oni su pod kontrolom ili ruske vlade ili finansijskih oligarha. Cilj njihovog vlasnika nije profitabilnost već propagiranje vlastitog ekonomskog i političkog interesa. Tako su 1997. gotovo sve ruske najuticajnije dnevne novine i mesečni časopisi bili u vlasništvu osam najjačih industrijskih grupa, koje su opet bile u vlasništvu oligarha. Medijsko carstvo ruskih oligarha uvećalo se 1996. godine kada je protivkandidatu Jeljcinu na izborima bio komunista Genadij Zjuganov. Strah od Zjuganovljeve pobeđe podstaklo je Jeljcina na jednu od «recipročnih usluga» i *de facto* je gurnuo medije u ruke oligarha (Barić, 1999:100-107). Finansijski krugovi koji su uložili ogromna sredstva u reizbor Jeljcina praktično su kupili medije tokom izborne kampanje. U jednom intervjuu datom 1996. časopisu «Financial times», Boris Berezovski izjavio je da Rusijom vladaju sedmorica bankara koji su finansirali Jeljcinovu kampanju. On to naziva «semibankirščina», tj. vladavina sedmorice bankara, aludirajući pritom na prelaznu vladavinu sedam bojara koji su vladali Rusijom 1610. godine (Bukvić, internet izvor). Paradoks je taj da

su mediji, formalno slobodni i nezavisni u novom kapitalističkom društvu, podjednako sredstva manipulacije i propagiranje političkog interesa vlasnika kao i u sovjetsko vreme.

Moć ruskih oligarha ne manifestuje se samo kroz pritisak koji vrši na «vrh piramide» vlasti u Kremlju. Ona se na jedan još jasniji način ispoljava kroz uticaj koji vrše u regionalnoj vlasti. Ponovo je ekonomska moć naftnih milijardera sila koja «hrani» njihove političke ambicije i u lokalnoj vlasti. Stoga ne čudi što su političke veze lokalnih zvaničnika i oligarha najjače u onim regionima gde posluju najveće privatne naftne i gasne kompanije. Tako ruski autor Rostislav Turovski skreće pažnju na to da su najveće naftne korporacije među sobom podelile Rusiju na ekonomske interesne zone gde imaju apsolutnu dominaciju, te mi stoga danas možemo govoriti o svojevrsnoj «privrednoj feudalizaciji» Rusije. Vagit Alekperov na primer, glavni direktor *Лукойла*, prema svojevrsnom prećutnom dogovoru «drži» Kalinjingradsku oblast, Perm, Njižnji Novgorod. Druga velika industrijska grupa, *Алфа/Ренова* tako ima uporište u Saratovskoj oblasti, Rjazanju. Politička strategija oligarha u regionalnoj politici derivat je njihove ekonomske moći i proizlazi iz činjenice da su određene kompanije lideri u određenom regionu i da ih nijedna vlast kao takve ne može ignorisati. Oligarsi u regionalnoj politici mudro izbegavaju da se svrstaju na bilo čiju stranu iz sračunatog «političkog rizika». Umesto toga, oni se «dodvoravaju» mnjenju lokalnog stanovništva kroz politički neutralne filantropske aktivnosti: pomoć selu, fudbalskom klubu, poliklinici s ciljem da poput Hodorkovskog, prikupe političke poene za kasnije veće političke ambicije. Tokom devedesetih godina, kada su ovlašćenja gubernatora bila veća, oligarsi su lojalnost kupovali korupcijom. Nakon smanjivanja ovlašćenja gubernatora i centralizacije vlasti u Moskvi, priklonili su se manje manifestnim i rizičnim tehnikama (Туровский, 2004).

Interesantno je primetiti da odnos krupnog biznisa i vlasti u Rusiji prati obrazac koji je još Rajt Mils u svom delu «Elita

vlasti» izneo 1956. i predstavlja osnovu njegovu teorije elite. Mils skreće pažnju na odnos isprepletenih interesa i veza vlasti, krupnih kapitalista i vrha vojske, pri čemu je običan građanin lišen moći da utiče na donošenje političkih odluka i sveden na figuru bespomoćnog posmatrača. Pri pisanju ovog dela Mils je na umu imao Sjedinjene Države gde je taj odnos više suptilan i prikriven, ali se u potpunosti može primetiti i u društvu Rusije, gde se ispoljava u svom najočiglednijem i najsirovijem obliku, posebno u periodu do 2000-te godine. Međutim, kraj poslednje decenije XX veka obeležio je i pad moći oligarha. Prvo su kriza iz 1998. i devalvacija rublje naneli težak udarac njihovoj ekonomskoj moći, da bi potom došlo do značajne smene u Kremlju i dolaska nove vlasti koja će prema oligarsima biti znatno manje tolerantna.

2. Putin i oligarsi

Vreme Jeljcinove vlasti u Rusiji predstavljalo je period najveće korupcije i kriminalizacije ruske politike, gde su finansijski oligarsi, naftni magnati i medijski moguli bili «vlada iz senke», najuticajniji neformalni centri moći. Međutim, ta situacija se menja sa dolaskom Vladimira Putina na čelo Rusije 2000. godine. Putinova administracija poslala je jasan znak oligarsima da Kremlj neće tolerisati bilo koju drugu vlast u državi, odnosno da će oligarsi morati da prihvate tek drugo mesto na lestvici političke moći u Rusiji.

Pad moći ruske oligarhije počinje 2003. godine hapšenjem tada najbogatijeg rusa i vlasnika najveće ruske privatne naftne kompanije «Jukos» Mihaila Hodorkovskog. Hodorkovski je prema magazinu «Forbs» 2004. godine bio šesnaesti najbogatiji čovek na svetu i ubedljivo najbogatiji čovek u Rusiji. Posedovanje ogromnog ekonomskog bogatstva, te velika moć u regionalnoj politici zasnovana na kontroli nad ruskim primarnim izvoznim produktima i na kraju, rastuća politička

ambicija doveli su do sukoba između zvanično najmoćnijeg čoveka Rusije, predsednika Putina i naftnog magnata sa pretenzijom na visoku poziciju u Kremlju. Neprijateljstvo Putina i Hodorkovskog intezivira se nakon čestih kritika Putinove vlasti koje Hodorkovski plasira u medije, kako domaće tako i strane, u kojima on optužuje vlast za «vođenu demokratiju» (rus. *имитационная демократия*) odnosno za autoritarizam pod maskom demokratije (Aron, internet izvor). Takođe je pokušavao da pod pokroviteljstvom «Jukosa» u regionima gde je Jukos bio prisutan sprovede različite socijalne programe i akcije potpuno nezavisno od vlade u Moskvi. Svakako najprovokativniji za Kremlj bio je posebni edukativni program pod pokroviteljstvom «Jukosa» pod imenom «Nova civilizacija», koji je podrazumevao da ruski srednjoškolci uče o demokratiji, kapitalizmu, tržišnoj ekonomiji, berzi, građanskoj kulturi. Hodorkovski je bio «trn u oku» Kremlju i zbog toga što je pred izbore za Državnu Dumu 2003. finansirao opozicione partije – *Jabloko* i Komunističku partiju, čime se direktno umešao u politiku i stvorio sebi neprijatelje na visokim pozicijama.

Hodorkovski je uhapšen u oktobru 2003. godine zbog finansijskih malverzacija, utaje poreza i «pranja novca» preko ofšor kompanija. To je bila direktna poruka ostalim oligarsima da u konfrontaciji sa novom vlašću ne mogu da pobede i da je vreme kad je krupan biznis gospodario Kremljom nestao zajedno sa odlaskom Jeljcina sa političke scene. Od njegovog hapšenja 2003. do danas «slučaj Hodorkovski» je često služio kao povod zapadnim demokratijama da i pored dokaza o privrednom kriminalu Hodorkovskog, Putina optuže za autoritarizam nazivajući ovo «političkim hapšenjem», iako je Evropski sud za ljudska prava kome se Hodorkovski obratio 2011. presudio da on nije uspeo da dokaže da je njegovo hapšenje politički motivisano. S druge strane, bez šireg zadiranja u pitanje da li hapšenje Hodorkovskog jeste ili nije politička akcija, javno mnjenje u Rusiji je ovaj potez nove vlasti dočekalo sa neskrivenim

odobravanjem, što svedoči o široko rasprostranjenom negativnom stavu prema krupnom biznisu «novoj eliti» i nesrazmernoj moći oligarha.

Svakako je neosporno da su do kraja prve decenije XXI veka ruski oligarsi izgubili ogroman politički uticaj koji su tokom tranzicionih godina imali. Interesantna je statistika koja pokazuje da se broj milijardera u Rusiji čak povećao, ali da njihova politička moć opada. Današnji oligarsi su naučili «lekciju Hodorkovski» i svoje političke ambicije ne ispoljavaju tako agresivno, niti provociraju Kremlj budući da to samo ugrožava poslovne interese. Oni takođe nemaju uticaj na vodeću garnituru Putin-Medvedev na način na koji su uticali na Jeljcina. To ne znači da oligarsi potpuno apstiniraju od politike, ali su primorani da izađu iz senke mutnih i neformalnih odnosa i demistifikuju svoje političke aktivnosti. O tome svedoči primer Mihaila Prohorova, kratkoročnog lidera opozicione partije «pravedna stvar» (*Правое дело*) koji je ubrzo po dospeću na tu funkciju 2011. dao ostavku i najavio da će na predsedničkim izborima 2012. učestvovati kao nezavisan kandidat (Gončarenko; Vinogradov; Ivanović, internet izvor). Prohorov je ušao u zvanične tokove politike, čime je postalo očigledno da je politički uticaj oligarha u uslovima gde se ne služe neformalnim dogovorima, «tajnim lobijima» i ilegalnim praksama marginalan. Imajući u vidu i da im javno mnjenje nije naklonjeno, oni lako bivaju potisnuti od strane «velikih igrača» koje narod doživljava kao naslednike nekadašnjih velikih lidera sovjetskog doba.

3. *Budućnost ruske oligarhije?*

U današnje vreme činjenica je da javno mnjenje Rusije nije naklonjeno oligarsima. To je velikim delom posledica specifične političke kulture koja favorizuje centralizam, kao i 70 godina života pod političkim sistemom koji je insistirao na tome da je privatno preduzetništvo nepoželjno i da se ogromno

bogatstvo ne može stvoriti bez pljačkanja drugih. Otud i nepoverenje i neprihvatanje nesrazmerno velikog političkog uticaja biznis-elite. Interesantna pojava u ruskoj politici je buđenje nostalgije za sovjetskim vremenom, te stoga i ne čudi što većina biračkog tela prihvata vlast Putina uprkos neskrivenim tendencijama centralizacije moći. Osim relativno malog broja simpatizera i partnera oligarha, populacija Rusije, kojoj su u negativnom sećanju ostali kriminalna politika Jeljcinove Rusije, korumpirana birokratija i bahata biznis-elita, podržava Putinov «rat» protiv oligarha. Tome treba dodati i rastuće nacionalno jedinstvo usled spoljnih faktora, tj. približavanja NATO-a granicama Rusije, koje svakao ide u korist snažnom vladajućem tandemu Putin-Medvedev.

S druge strane, faktor slabljenja političke moći oligarha nije samo jačanje centralne vlasti već i unutrašnja slabost. Oligarsi nikad nisu bili monolitno jedinstvena grupa sa jakim unutrašnjom kohezijom. Delom zbog međusobne konkurencije, delom zbog toga što bi jasnim okupljanjem ostali previše prepoznatljiva opozicija Kremlju. Iskustva Mihaila Hodorkovskog poučila su oligarhe da ne izazivaju Kremlj previše. Hodorkovski će biti u zatvoru najverovatnije do 2016. Boris Berezovski i Vladimir Gusinski, koji su devedesetih spadali u grupu najuticajnijih oligarha, izgubili su svoj uticaj. Berezovski, nekadašnji vlasnik medijske imperije i žustri kritičar Putina danas živi u Londonu (Gorčarenko; Vinogradov; Ivanović, internet izvor). Primat u ekonomskoj sferi su od privatnih preuzele velike državne kompanije, poput *Gazproma*, dok korumpirani gubernatori pod uticajem lokalnih «oblasnih oligarha» više nemaju presudan uticaj – regionalne odluke donose se u Moskvi. Stoga je postalo očigledno da su oligarsi shvatili da ne mogu da rade protiv vlasti već da saraduju s njom, ali pod uslovima koji su im postavljeni. Današnji oligarsi poput aktuelno najbogatijeg Vladimira Lisina, se ne bave pitanjima van ekonomske sfere.

Ipak, samo zahvaljujući bogatstvu koje poseduju, oligarsi su snaga koja se ne može ignorisati. Zato čak ni aktuelna vlast, sa vladajućom «Ujedinjenom Rusijom» Vladimira Putina, ne želi da potpuno uništi ruske oligarhe. Ekonomski potencijal bi ipak bio korisniji ako bi bio uposlen u službi vlasti, dok ta ista vlast takođe može da profitira u saradnji sa oligarsima koji su zadržali uticaj u medijskom sistemu. Zato zaključujemo da je malo verovatno da će oligarsi biti snaga koja će srušiti Putina, poput Berezovskog koji sa «bezbedne udaljenosti» pretil novom revolucijom u Rusiji (Cobain; Taylor; Harding, internet izvor). Umesto toga, mirna koegzistencija politički moćne vlasti i ekonomski moćne oligarhije je najverovatnije scenario za budućnost.

Literatura

1. Aron, Leon “The Yukos affaire”, <http://www.aei.org/article/foreign-and-defense-policy/regional/europe/the-yukos-affair/>, (3.1.2012)
2. Barić, Robert (1999) “Politička komponenta ruske ekonomske krize”, *Politička misao*, Vol. XXXVI, br. 4, str. 100–117.
3. Braguinsky, Serguey (May 2009) „Postcommunist Oligarchs in Russia: Quantitative Analysis“, *Journal of Law and Economics*, Vol. 52, No. 2, str. 307-349.
4. Bukvić, Rajko “Nastanak ruskih oligarha”, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/nastanak-ruskih-oligarha.html>, (30.12.2011)
5. Cobain, Ian; Taylor, Matthew; and Harding, Luke “I am plotting a new Russian revolution”, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/apr/13/topstories.3.russia>, (4.01.2012)
6. Gidadhubli, R. G., Sampatkumar, Rama. ”Putin’s Confrontation with Oligarchs”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 35, No. 28/29 (Jul 15-21, 2000), str. 2512-2514.
7. Гончаренко, Р; Виноградов, Ј; Ивановић, И. “Руски олигарси више нису баук за Кремљ”, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15559290,00.html>, (3.01.2012)
8. Туровский, Ростислав (2004) “Кому принадлежат регионы?”, *Политический журнал*, № 41 (44).

Milan Blagojević

Oligarchs in Russian politics

Abstract

In this essay the author makes an effort to highlight the importance and influence of Russia's new political elite, the financial oligarchs who emerged from the ruins of Soviet communism as country's most relevant political power. As key participants in the political scene of Yeltsin's transitional Russia, oligarchs such as Hodorkovsky or Prokhorov have accumulated a vast amount of economic and political power during the nineties. Despite the fact that the development path of Russia's oligarchs can fit the general model of post-communist societies, it is necessary to specially refer to the case of Russian oligarchs because of the global political importance of the state they managed indirectly. This text partially deals with the developmental tendencies of the relations between the government and oligarchic groups, which is especially significant in the light of Putin's new mandate and his attitude towards internal and external factors in Russian politics.

Key words: Russia, oligarchs, Yeltsin, Putin, Hodorkovsky, Berzovsky